

Hikmet Yurdu Yıl:1, S.2, (Temmuz-Aralık-2008) ss. 225- 244

Emevi İdaresi Üstüne

el-Cahız

Çev. Yüksel Macit

Çevirenin Takdimi

“Emevi İdaresi Üstüne” adıyla tercümesini yaptığımız bu çalışma, meşhur Mutezilî alim Ebu Osman Amr b. Bahr el-Cahız’ın (ö.255/869), **Risale li’l-Cahız fî Benî Ümeyye** adlı yapıtının çevirisidir. Risale li’l-Cahız fî Benî Ümeyye, el-Makrizî’nin (ö.845/1441), en-Niza’ ve’t-Tehasum fima Beyne Benî Ümeyye ve Benî Haşim¹ adlı eserinin sonunda yer almaktadır.²

Cahız, akılcı ekol olarak tanınan Mutezile’nin renkli simalarındandır, birçok konuda eserler vermiştir. Canlılardan bahseden Kitabu’l-Hayavan, edebiyatın inceliklerini konu edinen el-Beyan ve’t-Tebyin, Türklerin faziletlerinden ve üstün askerî yeteneklerinden söz eden Fezailü’l-Etrak, aşırı Ebu Bekr-Osman ve Ali taraftarlarının siyasî görüşlerini nakleden el-Osmaniyye adlı eserleri bu cümledendir. Cahız, el-Osmaniyye’de Ebu Bekr’in hilafete liyakatte Ali’ye önceliğini kabul etmekle birlikte, ilgili tarafların görüşlerini çoğunlukla tarafsız bir üslupla vermektedir.

Cahız, bu Risale’de Emevî idaresine karşı açıkça tavır almaktadır. Verdiği bilgiler onun el-Beyan ve’t-Tebyin adlı eserindeki görüşleriyle uyum içindedir. Zira onda da Muaviye’nin hatipliği dışında o ve Emevilerle ilgili olarak hep

* Dr., İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Ana bilim Dalı Araştırma görevlisi, ymacit@inonu.edu.tr

¹ el-Makrizî, Takiyyuddin, **en-Niza’ ve’t-Tehasum fima Beyne Benî Ümeyye ve Benî Haşim**, tah.Huseyn Munis, Kahire 1984.

² Cahız’ın bu Risale’si Makrizî’nin yukarıda ismi geçen eserinin sonunda (s.121-132) yer almaktadır. Konu yakınlığından dolayı birlikte basım iyi olmuştur. Tahkik edenin, Risale için düştüğü l.dipnotta belirtildiği üzere bu Risale’yi aslından Abdusselam Muhammed Harun, “Risale li Ebî Osman Amr b. Bahr el-Cahız ile Ebî’l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Ebî Duad fi’n-Nâbite” adıyla neşretmiştir; es-Seyyid el-Attar el-Huseynî ise onu “Re’yu Ebî Osman b. Bahr el-Cahız fî Muaviye ve’l-Emeviyyin” unvanıyla neşretmiştir. Biz, çeviride A.Harun’un neşrinden (Resailü’l-Cahız, Kahire 1979, II, Risale fi’n-Nâbite, 8-23) de yararlanmakla birlikte genelde Makrizî’nin eserinin sonunda yer alan Risale li’l-Cahız fî Benî Ümeyye’yi esas aldık. Bu diğer baskılardan sonra olduğu için onlardaki ufak-tefek kelime farklılıklarına da işaret edilmiştir. Hatta bazı kelimeler bağlam açısından daha iyi okunmuştur. Cahız bu Risale’yi H.III./M.IX. Asırda belirgin olarak ortaya çıkan, Abbasi siyasetine ve Mutezile görüşlerine karşı olan yeni bir Mevali grup Nâbite hakkında, Abbasi sultanları Memun ve Mu’tasım döneminin meşhur Mutezilî Kadısı Ahmed b. Ebî Duad’ın (ö.240/854) oğlu, babasının yerine Mütevekkil tarafından bir süre kadı tayin edilen Ebu’l-Velid Muhammed’e (ö.239/853) bilgi sunmak için yazmıştır. Ancak konuyu geniş tutmuştur. Risale siyasal hukuk açısından da önemlidir. Çok şeyin siyasetle alakası vardır.

olumsuz şeyler nakletmektedir; Muaviye'nin halka samimi olmadığından,³ onun ganimetlerin taksimi ile ilgili Kur'an hükümlerine riayet etmeyip altın ve gümüşleri kendine ayırttığından,⁴ bazı surelerden Ali'nin akrabasını küçültmek için malzeme çıkardığından,⁵ Muaviye'nin Yezid'e zorla biat aldığından bahsetmektedir.⁶ Keza Cahız, Haricî (İbâdî) Ebu Hamza'nın, Ömer'in Ebu Bekr gibi hareket ettiğinden, Kitap ile amel ettiğinden, Osman'ın hilafetinin ilk altı senesinin iyi olduğundan, Yezid'in dinde fasık ve şarapçı olduğundan, Benu Ümeyye'nin dalalet fırkası ve cebrî olduğundan, zan, arzu (heva) ve aracılık ile hüküm verdiğiinden, farzların yerini değiştirdiğinden, ilgili ayetin dışına çıkıp zekatta yeni hak sahipleri ihdas ettiklerinden söz eden, Muaviye ve oğlu Yezid'i lanetleyen hitabını (hutbe) vermektedir.⁷ Bu hitabede yer alan görüşler, geleceği üzere Risale'deki görüşlerle örtüşmektedir. Cahız, bu Risale'de ya o şahsın görüşlerine katılmış veya el-Beyan ve't-Tebyin'de kendi görüşlerini ona söyletmiştir. Bunlar Muaviye ve Emevilere karşı olanlar arasında ortak görüş de olabilir.

Cahız'ın Risale'de serdettiği görüşlerin önemli bir kısmı Mutezile'nin çoğunluğunun görüşünü yansıtmaktadır. Mutezile'nin kahir çoğunluğuna göre devlet başkanı halkın seçimi iledir.⁸ Cahız da bu Risale'de, Muaviye'nin, herkesin biati ile işbaşına gelmediğini, idareyi zorla ele geçirdiğini, onunla birlikte hilafetin mülke/saltanata dönüştüğünü vurgulamaktadır. Bu önemlidir. Cahız zikretmiyor ama hilafetin otuz sene süreceğini, sonra meliklerin geleceğini haber veren hadis de rivayet edilmiştir.⁹ Sonra gelen hilafet sun'idir, kaldırılan hi-

³ Cahız: "Bize İsa b. Yezid'in, şeyhlerinden şöyle dediği haber verildi: Muaviye Medine'ye geldi, Osman'ın evine girdi, Aişe bintü Osman, vah babacığım dedi ve ağladı. Muaviye şöyle dedi: Kardeşimin kızı, insanlar bize itaat gösterdi, biz de onlara eman verdik, onlara yumuşaklık altında gazap gösterdik, onlar da bize itaat altında kin gösterdi. Her insan kılıcıyla beraberdir..." el-Cahız, el-Beyan ve't-Tebyin, tah. Abdusselam Muhammed Harun, 5.Basım, Kahire 1985, III, 300.

⁴ "Ziyad, Hakem b. Amr'ı Horasan üzerine gönderdi, ganimet elde edince Ziyad ona şöyle yazdı: 'Emirülmüminin Muaviye bana yazıp emretti, ganimetlerin sarı (altın) ve beyazını (gümüş) benim için seç.' Bu yazım sana gelirse altın ve gümüşten olana bak, onları taksim etme, gerisini dağıt. Hakem şöyle yazdı: Ben, Allah'ın Kitabını Müminlerin Emirinin kitabından önce buluyorum..." el-Cahız, el-Beyan ve't-Tebyin, II, 296-297.

⁵ "Muaviye bir gün şöyle dedi: Ey Şam halkı, Allah Teala'nın kitabındaki şu sözünü işittiniz mi: 'Ebu Leheb'in elleri kurusun, kurudu.' Dediler: Evet. Muaviye dedi: Ebu Leheb onun amcası. Buna karşı Akıl şöyle dedi: Yüce Allah'ın şu sözünü işittiniz mi: 'Hanımı da odun taşıyıcısı.' Dediler: Evet. Akıl dedi: O da onun (Muaviye'nin) halası. Muaviye şöyle dedi: Kardeşinden (Ali) çektiğimiz yeter." el-Cahız, el-Beyan ve't-Tebyin, II, 326-327.

⁶ Bkz. el-Cahız, el-Beyan ve't-Tebyin, I, 300.

⁷ Bkz. el-Cahız, el-Beyan ve't-Tebyin, II, 122-125.

⁸ Bkz. el-Mesudî, Ebu'l-Hasen Ali b. Huseyn, **Mürücü'z-Zeheb**, Beyrut 1965, III, 223; el-Eş'arî, Ebu'l-Hasen Ali b. İsmail, **Makalatu'l-İslamiyyin**, Nşr.Helmut Ritter, Wiesbaden 1980, 461; Kadı Abdulcebbar, Ahmed, **el-Muğni**, 20.el-İmame, Kahire 1966, 52, 239.

⁹ "Hilafet, otuz senedir, ondan sonra melikler olur." Ahmed, **Müsned**, V, 220-221; İbn Kesir, Ebü'l-Fida İsmail, **el-Bidaye ve'n-Nihaye**, Beyrut 1966, VI, 220. Buna göre Ebu Bekr'in hilafeti 2, Ömer'in 10, Osman'ın 12,

lafet de öyle. Osmanlı İmparatorluğunun yıkılması üzerine yerine ulus devlet olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti, TBMM'den çıkardığı 431 sayılı kanun ile Madde 1- "Halife hal'edilmiştir. Hilafet, hükümet ve cumhuriyet mana ve mefhumunda esasen mündemîç olduğundan Hilafet Makamı mülğadır" diyerek, 3 Mart 1924 tarihinde hilafet makamını kaldırmıştır.¹⁰ Gerçekten de hilafet manası, ilk-orijinal şekliyle, dört halife dönemi manası itibariyle, cumhuriyet kavramında mevcuttur, çünkü hilafette seçim vardır ve halifeler büyük çoğunluğun biati ile işbaşına gelmişlerdir. Müsteşrik Philip K.Hitti de ilk dört halife devri hilafetini cumhuriyet olarak nitelemektedir, şöyle demektedir: "Milâdî 661 yılında Hz.Ali'nin şehit düşmesiyle, Cumhuriyet Devri diyebileceğimiz 632 yılında Hz.Ebu Bekr'in işbaşına gelmesiyle başlayan Halifelik Devri sona ermiş oldu."¹¹ Geçmişte belirttiğimiz gibi, hilafet çekirdeği itibariyle demokratiktir. Demokrasinin bugünkü ulaştığı seviye ile mukayese edilmez. Ancak demokrasi de gelişecektir.¹²

Risale'yi siyasal hukuk tarihi açısından önemli görerek çevirdik.¹³ Ancak Risale'de İslam tarihi, mezhepler tarihi ve kelâma ait bazı görüş ve ihtilaflar da yer almaktadır. Bazı tespitler çarpıcıdır. Onların da Emevi idaresi ile bağlantıları vardır. Risale'de Cahız, Muaviye'yi tekfir ettiği için tenkitte aşırı görülebilir. Cahız, Abbasiler döneminde yaşadığı için Muaviye ve Emevileri kolay tenkit

Ali'nin 6 yıl, toplam 30 sene eder. Bu hesaplama için bkz. Ebu Hatim, Muhammed b. Ahmed, **es-Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbaru'l-Hulefa**, Beyrut 1991, 453-454.

¹⁰ Bkz. Kili, Suna ve Gözübüyük, A.Şeref, **Türk Anayasa Metinleri**, 2.Basım, İstanbul 2000, 115; Tanör, Bülent, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, 8.Basım, İstanbul 2002, 286.

¹¹ Hitti, Philip K., **Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi**, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1980, I, 281.

¹² Bkz. Macit, Yüksel, **İslâm Anayasa Hukukuna Giriş**, Tavas 1990, 107, 137.

¹³ Çeviriyi yaptıktan sonra, aynı metnin Doç.Dr.İrfan Aycan tarafından "Câhız ve Emevî Tarihine Mutezilî Bir Yaklaşım" başlığı altında, Câhız'ın Benî Ümeyye Risalesi diye yekpare çevrildiğini gördük (**Ankara Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1996, c.XXXV, s.299-308), bu çeviriyi görmemiş gibi davranmamız doğru olmaz, ancak çeviride sehvin ve farklı anlamalara müsaitliğin dışında çok hata var, çok yanlış anlama var, metinde olmayan şeyler var. Metin çok kolay sayılmaz ama bu kadar hata olmasaydı daha iyi olurdu. Çeviride doğru yerler var, ancak çoğu paragrafta yanlış da var, metnin baştan sona yeniden çevrilmesi veya onu başka birinin tenkitli neşretmesi gerekir, bu çevirideki amacımızı aşar. Biz tenkide üç başlık altında, A.Harun'un hareketli neşrinden asıl metinle (okunuşla) birlikte karşılaştırmalı üç örnek verelim:

- 1.Yanlış okuma ve yanlış tercüme: "Eğer İbn Zubâ'rî'nin söylediği şu mısraları Yezid doğruluyorsa;" (s.304). Metin: Ve lev sebete eydan ala Yezid ennehu temessele bi kavli İbn Ziba'râ: Doğru çeviri: Yezid'in İbn Ziba'râ'nın sözüyle temsil getirdiği doğru olsa bile:
- 2.Metne konu olan fırka ile ilgili hükmün tam tersine çevrilmesi: "Günümüzün Nabite'sinin ve rafizilerin küfrü bile buna ulaşamadı." (s.305). Metin: Ve zalike in kane küfran külluhu felem yebluğ küfre Nabiteti asrina ve Ravafidi dehrina. Doğru çeviri: Hepsi küfür olsa da asrımızın Nabite'si ve zamanımızın Rafizilerinin küfrüne ulaşmadı.
- 3.Yanlış çeviri olması bir tarafa, çeviri olmasa bile, Türkçe yanlış cümle: Metinde karşılıklı övünmenin (müfâhare) fesada ve şerre götürüleceğinden söz edildikten sonra, bunu ancak çok övünen/böbürlenen yapar (ve leysa ala zahriha illa fehûr) deniyor, çeviride şöyle deniyor: "zira yeryüzünde öğünenden başka kimse yoktur." (s.308). Öğünmeyen kimse yok mudur?

etmiştir denebilir. Muaviye hilekâr,¹⁴ günahkâr olabilir, ama tekfiri için açık delile ihtiyaç vardır.

Risale’de, Osman ve Hüseyin’in şehit edilmesi sırasında cereyan eden olaylar, Hüseyin’in çocuklarına yapılan çirkin muamele ayrıntılı ve biraz da yaygın olarak bilinenden farklı anlatılmıştır. Akla ve vakiya ters gelen varsa onlara kuşkuyla bakılabilir. Risale’de bazı yerler çok özet ve karışık bir üslupla yazılmıştır, biz toplardık. Bununla birlikte Risale edebî bir metindir. Risale tek bir parçadır/bütündür, okumada kolaylık olsun diye onu konulara biz ayırdık. Risale’yi şerh ve tahlil eden dipnotlar düşerek onu daha da zenginleştirdik.

Çeviri

Dört Halife Döneminde Müslüman Toplumun Durumu

Cahız şöyle dedi: Allah, ömrünü uzun etsin, sana nimetini tamamlasın, kerameti senin için olsun.

Allah’ın sana doğruyu göstermesiyle bilesin ki, bu ümmet İslam olduktan ve cahiliyeden çıktıktan sonra farklı tabaka ve çeşitli konumlara¹⁵ ayrıldılar:

Birinci tabaka, Peygamber’in (sa) asrı, Ebu Bekr, Ömer (r.) dönemi ve Osman’ın hilafetinin ilk altı senesinde yaşayan Müslümanlardır. Onlar sahih tevhid, kaynaşma (ülfet) ile birlikte tam ihlâs, Kitap ve sünnet üzere idiler. O zaman çirkin eylem, fahiş bidat yoktu, itaatsizlik, haset, kin ve tarafgirlik yoktu.¹⁶ Osman öldürülünceye kadar böyleydi.¹⁷

¹⁴ Bu konuda örnek çok; Ali ile savaşında (Siffin) Muaviye kaybedeceğini anlayınca Kur’an sahifelerini kılıçlara taktırması ve hakem olayı çokça bilinen olaylardandır. Biz burada, nakleden tarafından zekice bulunan ama aslında bir hile olan ilginç bir olay anlatalım, nakil özetle şöyle: Muaviye yaşlanınca uyku uyuyamaz oldu, biraz uyuyunca da yakınındaki Kilisenin çan sesleri uyandırıyor, çare olarak, Araplardan para karşılığı bir genç elçi bulup Bizans Kralına gönderdi. Makamına varınca ezan oku dedi; o elçiyi öldürürse, ben de çancıları öldürür, kurtulurum diye düşündü. Fakat Kral olayı anladı, elçiye, git, Muaviye seni öldürmem için göndermiş dedi. Elçi geri geldiğinde Muaviye, “Sen sağ mı döndün!” dedi. Elçi, “Maalesef senin sayende değil!” dedi. İbnü’l-Cevzi, **Zekiler Kitabı**, çev. Enver Güneç, İstanbul 1998, 119.

¹⁵ Bu tabir ileride de geçecek, onunla kastedilen sosyal konum değil, bazı kişilerin dinî hüküm açısından yerleri (menazil), fasıkın yeri gibi. Bilindiği üzere Mutezile’ye göre fasık ne mümindir, ne kâfir, ikisi arasında bir yerdedir. Buna el-menzile beyne’l-menzileteyn denir.

¹⁶ Bu tespit çoğunluk itibarıyla doğru olabilir, yoksa Ömer’in itaatsizlik sonucu öldürüldüğü bilinmektedir. İlk dönemler genelde yüceltilir. Ancak Durkheim’in de, *The Elementary Forms of the Religious Life* (london 1976, 27) kitabında vurguladığı gibi, sosyal değişimler kısa sürede olmaz. Nitekim sahabe hep adil olarak bilinir, Cahız’ın kendi kitabından (el-Fütya) nakledildiği üzere, hocası İbrahim en-Nazzam’ın sahabeyi tenkit için verdiği örneklerden görülmektedir ki, bazı meşhur sahabe dahi birbirini yalancılıkla suçlamıştır. Bu tenkitlerin çevirisi için bkz. Macit, Yüksel, Mutezile’den Aforizmalar, İstanbul 2004, 42-51.

¹⁷ İbn Haldun bu konuda ilginç bir diyalog nakleder: “Adamın biri Hz. Ali (r.a.)’ye; Müslümanların hali ne böyle! Ebu Bekir ve Ömer işbaşında iken ihtilaf etmedikleri halde sen işbaşına gelince ihtilafa düştüler, (yoksa

Osman'ın Öldürülmesi

Bir grup aşırı gitti, Osman'a silah ile vurdu, karnını kargı ile deldi, ucu demirli ok ile can damarlarını parçaladı, sopa ile başını yardı. O bundan önce, şahadet getiren, kibleye doğru namaz kılan, kurban etinden yiyen kimsenin öldürülmesinin hangi sebeple caiz olacağını onlara bildirmesine rağmen. Buna ilave-ten gözünün önünde hanımına vuruldu, adamlar mahremine sokuldu. Hatta Osman'ın karısı Naile bintü Ferafisa onu elleriyle korumaya çalışırken iki parmağını kestiler. Naile, onlara ret olması ve azimlerini kırması için başörtüsünü¹⁸ açmıştı ve eteğini kaldırmıştı.¹⁹ Osman öldükten sonra kaburga kemiklerini de çiğnediler ve sürükledikten sonra mücerret cesedini mezbeleye attılar. O, Allah Resulü'nün, kızlarına, cariyelerine ve akilelerine denk (küfüv) yaptığı bir kurbandı.²⁰ Bunu, sövdükten, susuz bıraktıktan, şiddetli muhasaradan ve yiyecekten men ettikten sonra yaptılar. Onlara karşı delili olmasına ve onlara anlatmasına rağmen.²¹ Hatta onlar fasıknın kanının bile (dökülmesinin) müminin kanı gibi haram olduğunda birleşiyorlardı; Müslüman olduktan sonra dinden dönen kimse, muhsan (evli) olduktan sonra zina eden veya kasten mümini öldüren kimse ve yahut öldürmek için insanlara kılıç çeken adam kanı hariç. Bu ümmetin Mevlasının (azatlı köle) dahi öldürülmeyeceği, hemen işinin bitirilmeyeceği²² üzerinde birleşmelerine rağmen.* Sonra bütün bunlarla birlikte Osman'ın ve hanımlarının

uğursuzluk ve beceriksizlik sen de mi) dedi. Ali, 'Çünkü Ebu Bekir ve Ömer benim gibi (dürüst) insanlar üzerinde vali ve emir idiler, bugün ben senin gibi kimseler üzerinde vali ve emirim' dedi." İbn Haldun, **Mukaddime**, çev. Süleyman Uludağ, İstanbul 1982, I, 583.

¹⁸ İlgili kelime kına', peçe anlamına da gelir.

¹⁹ Bu bir Arap geleneğidir. Herhalde kadın artık mahremiyeti kaldırıp erkek gibi davranıyor. Bir açıdan benzer bir gelenek de eski Mısırlılarda var. Herodotos'un tespit ettiğine göre Mısırlılarda aileden hatırı sayılır biri öldüğü zaman ev halkının kadınları yüzlerine başlarına çamur sürer ve eteklerini kaldırarak sokaklarda dövünerek dolaşırlar. Bkz. Herodotos, **Herodot Tarihi**, İstanbul 2002, 114.

²⁰ Bilindiği üzere Hz. Muhammed, kızlarından Rukiye ve Ümmügülüm'ü ayrı zamanlarda Osman ile evlendirmiştir. Arap ve İslam fıkıh geleneğinde kişilerin evlenebilmesi için soy ve sanat gibi hususlarda birbirine denk (küfüv) olması gerekir. Bu durum fıkıh kitaplarının nikâh bahsinin küfüv bölümünde ayrıntılı olarak işlenmiştir. Bize göre bu konu hukuktan ziyade sosyolojiktir; bugün birçok hukukta denklik şartı olmamasına rağmen, yine insanlar kız ve oğullarını evlendirirken karşı tarafın ve ailesinin çeşitli yönlerden durumunu araştırırlar.

²¹ Metinde ikham kelimesi var, zora sokma, susturma anlamına gelir, A.Harun'un neşrinde bu kelime ifham şeklinde yazılmış, anlatma, anlaştırma anlamına gelir, çeviride bunu tercih ettik.

²² Kök itibariyle ceheze ala cerîh, hemen öldürmek, işini bitirmek anlamında bir deyimdir. Kumaşla yaralıyı sarma değil.

* Cahız, aynı zamanda edebiyatçı olduğu için metni edebî bir üslupla yazmış, ancak cümleyi maa'lar (bununla birlikte, rağmen) ile çok uzatmış; not düşüğümüz yere kadar, bir sayfa tek cümle. Tekrardan kaçınmak için ekleri tam cümle haline getirdik. Ayrıca Cahız bilinen bazı şeyleri değişik bir üslupla ifade ediyor; örneğin

yanına, haremine izinsiz girdiler, o mihrabında oturmuştu, Mushaf'ı odasında açtı.* Bu özellik ve bu halde olan birini öldürmeye atılan bir muvahhid görülmez.

Şüphesiz ki onlar köpüğü uçup gitmeyen, fışkırmayı durmayan, intikam alıcısı bitmeyen, dava edeni teslim olmayan bir kan döktüler. Allah, onun velisinin ve intikam alıcısının kan hakkını nasıl zayı eder? Yahya b. Zekeriya'nın (as) galeyan eden, kan akıtıcısını öldüren, yüksek gücüne ulaşan, bütün sevgiyi kazanan kanından sonra, Allah ona rahmet etsin Osman'ın kanı gibi bir kan iştmedik. Alması,²³ insanlar için ikamesi,²⁴ kisası yerine getirmesi, yer-yurt, bahçe ve sair mallarından görünenleri satması²⁵ ve bazısını tutması, zikri değmeyecek eski bir elbise içinde kalması konusunda iftira ettiklerini ve aleyhine iddia ettiklerini işlemiş olsa bile o şeyler onu öldürmelerine yetmez. Bunların hepsi Muhacirin büyükleri, önceki Selef, Ensar ve Tabiinin huzurunda oldu.

Fakat insanlar çeşitli tabakalar ve zıt mertebelere ayrıldılar: Dile getiren, takviye eden ve yardımı kesen kimse. Aciz, iradesiyle yardımcıdır, iyi niyetiyle mutidir. Ancak şüphemiz o ve yardımsız bırakan kimse ile onun azlini ve değişmesini isteyen kimse hakkındadır; Osman'ın katili, kanının akıtılmasına yardım eden ve kanını isteyen dalalette olduğunda ve dinden çıktığında şüphe yoktur. İster tevil ile olsun, ister bahtsızlık kastı ile olsun, bu onlardan sadece bir günah olarak sayılmaz.

3.Osman'ın öldürülmesinden Sonra Ortaya Çıkan Fitne ve Olaylar

Sonra fitnelerin arkası kesilmedi, harpler peş peşe geldi, Cemel harbi gibi, Sıffin ve Nehrevan vakaları gibi. Bundan önce Zabuka günü²⁶ onda İbn Hanîf (Osman b. Hanîf b. Vahib el-Ensarî) esir edildi, Hakîm b. Cebele öldürüldü. En

"kurban kesen" yerine, kurban etinden yiyen diyor; Osman'ın öldürülürken Kur'an okuduğu yaygın olarak bilinir, o, mihrabında oturmuş, odasında Mushaf vardı, görülüyordu diyor. Biz metne sadık kaldık. Cahız bazı yerlerde fesahate uymuyor; cümleleri kopuk kopuk atıyor. Bunların nesirde olmaması gerekir. Bunlar Risale'de yazım hatası da olabilir.

* Cahız, Osman'a yapılanları konuşma üslubuyla, o anda hatırına geleni mektup gibi yazma şeklinde düzensiz olarak ifade ediyor, olayların sırası değişiyor.

²³ Neyi alması belli değil; zekât alması veya kaçıp serbest bırakılmış develeri tutup bir yere alması, insanları sorguya alması vb. tasarrufları kastedilmiş olabilir

²⁴ İnsanların işlerini yerine getirmesi; halife, idareci olması, onlara namaz kıldırması vb. işleri yapması.

²⁵ Halife Osman görünmeyen mallardan zekat almayı kaldırıp sadece görünen mallardan zekat aldığı için, zekattan kurtulmak için görünen mallarını sattı diye suçlanmış olabilir.

²⁶ Risale'yi tahkik edenin tespit ettiği üzere Zabuka günü Cemel vakası; Zabuka Basra yakınında bir yerdir.

bahtsız daha sonra Ali b. (Ebî) Talib (r) öldürüldü, Allah onu şehitlik ile mesut etti ve katiline cehennem ve laneti vacip kıldı.

4.Hasan'ın İşbaşına Gelmesi ve İdareyi Muaviye'ye Teslimi

Hasan'a (as) gelince iş, ashabı dağıldığında, askerinde bozukluk gördüğü için, babasına karşı da ihtilaf ettikleri ve çok renk verdikleri için²⁷ harpten çekindiğinde ve işleri bıraktığında,²⁸Muaviye mülke/tahta çıktı.²⁹

5.Muaviye İle Hilafetin Saltanata Dönüşü

Muaviye, birlik (cemaat) yılı diye isimlendirdikleri yılda şûra'dan³⁰ kalanlara karşı, Ensar ve Muhacirlerden Müslüman cemaata karşı kendi bildiğine gitti. Bu yıl birlik yılı olmadı, aksine ayrılık, kahr, zorbalık (cebrîye)³¹ ve galebe³² yılı

²⁷ Cahız, burada Kufelilerin bukalemun yapılarına, ikiyüzlülüklerine göndermede bulunuyor.

²⁸ Yaygın kanaat böyledir, ancak Muaviye'nin hilafeti alabilmek için Hasan'a Basra hazinesini, İbn Abbas'a Kufe hazinesini teklif ettiği, Hasan'ın bazı komutanlarına, istediğini yaz, senin olsun diye boş kâğıtlar gönderdiği de rivayet edilmiştir. Hasan idareyi Muaviye'ye bırakmasına rağmen, Muaviye'nin, Hasan'ın karısı Ca'de'yi para vadiyle ve Yezid ile evlendireceğim sözüyle ayartıp Hasan'ın öldürülmesinde düzen kurduduğuna dair rivayetler de vardır. Hasan ölünce Muaviye vaat ettiği yüz dirhemi o kadına gönderir ve şöyle der: "Biz Yezid'in yaşamasını istiyoruz, öyle olmasaydı seni onunla evlendirirdim." (Onu da öldürürsün!) Bu rivayetler için bkz. Taberî, Tarihü'r-Rüsul ve'l-Müluk, Kahire 1979, V, 158-163; Hammade, M.Mahir, el-Vesaiku's-Siyasiyye ve'l-İdariyye el-Aidu li'l-Asri'l-Emeviyye, Beyrut trz, 76-102. İnsanları temelde korku ve arzu yönlendirir. Yanlırları olsa da Muaviye zeki, oyunları hep o kuruyor, politikası edilgen değil, bekle gör, tedbir al şeklinde değil. Bu bağlamda bazı insanlar ve bazı ülkeler körebe oynar gibi, ses ve tokat nereden gelirse oraya dönüp tepki verir. Dışarıda başarılı olamayan içeride başarılı olamaz. Dışarıyla mücadele etmeyen içeriyi uğraşmak zorunda kalır. Huzur için dinginlik iyidir, ancak ilerlemeyi sağlayan hırstır, ortasını bulmak çok kolay değildir. Hayat hikâyelerinden yorumla çıkarılabileceği üzere Ali, bilge ve dingin, Hasan başka şeylerle tatmin olabilen, Muaviye zeki ve hırslı idi. İktidarın Muaviye'ye geçmesinin arkasında bu tercih vardı.

²⁹ Mülk, sadece mal ve emlak manasında değil, siyasete hâkim güç, saltanat ve devlet manasında da kullanılır. Memleket de bu köktendir. Bkz. er-Ragıb el-İsfehânî, **el-Müfredat fî Garibi'l-Kur'an**, İstanbul 1986, 717-719.

³⁰ Şûra, Kur'an'ın (Al-i İmran, 3/159) emri ve Peygamber'in sünneti olmakla birlikte, İslam tarihinde kurumlaşmadı. Devlet başkanı seçiminde şûra kurumlaşsaydı, İslam âleminde cumhuriyet ve demokrasi kendiliğinden ortaya çıkacaktı. Ama olmadı. Cumhuriyette olduğu gibi, şûrada da hüküm çoğunluğa göredir. El-hükümü li'l-ekser (Hüküm çoğunluğa göredir). Genel hukukta böyle oluyor da, siyasal hukukta neden olmasın? Bir yerde seçim varsa çoğunluğa göre karar kaçınılmazdır. Osman'ın halife seçiminde Ömer'in belirlediği şûra üyeleri altı kişi idi ve Ömer, üyelerden çoğu kimi seçerse ona biat edilmesi usulünü koymuştu. Bkz. Taberî, Tarih, IV, 228-229. Osman şehit edilince halk hemen o gün Ali'ye koştu, halife olarak ona biat etmek istedi, fakat Ali, "sizin seçmenizle olmaz, Bedir savaşına katılanlar gelsin, şûra olmadan bu işi yapmam dedi. Bedir ehli geldi, biat etti, sonra Ali, diğer halifelerin de yaptığı gibi mescide gidip bir konuşma yaptı ve halk sırasıyla biat etti. Böylece dördüncü halife de seçilmiş oldu. Bkz. Ebu Hatim, **es-Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbaru'l-Hulefa**, 522. Ömer'in halife olmasında neden şûra yapılmadı? sorusuna Ebu Nuaym, şûra anlaşmazlık durumunda gerekir, onun halife olmasına razı oldular ve onlar çok kişiydiler der. Bkz. Ebu Nuaym, **Tesbitü'l-İmame ve Tertibü'l-Hilafe**, Beyrut 1986, 111.

³¹ Cebr zorlama anlamına gelir, ancak kelime cebrîye şeklinde daha kapsamlı kullanılmıştır, A.Harun'un neşrinde ceberîyye şeklinde harekelenmiştir. Kadı Abdulcebbar'a göre, cebrî görüşü ilk ortaya atan Muaviye'dir; o,

oldu. Muaviye'nin tahta (mülk) çıktığı yıl³³ imamet³⁴ Kisrevî mülke, hilafet³⁵ Kayser gaspına dönüştü. (Tehavvelet fihi el-İmametü mülken Kisreviyyen ve'l-Hilafetü gasben Kayseriyyen). Yine de bu en büyük dalalet ve fıska ulaşmadı.

6. Muaviye'nin Sünnete Uymaması

Sonra Muaviye anlattığımız ve sıraladığımız konularla ilgili günahlarının benzerini işlemeye devam etti, hatta Resulullah'ın hükmünü açıkça reddetti ve "Çocuk yatak sahibine (zina eden kadına) aittir, zina eden erkeğe bir şey yoktur"³⁶ hükmünü bilerek inkâr etti. Ümmet, Sümeyye'nin Ebu Süfyan'ın yatağına ait (kızı) olmadığı üzerinde birleşmesine rağmen. Ebu Süfyan'ın onunla bağlantı-

yaptıklarının Allah'ın kazasıyla olduğunu ve yaptığı çirkin işleri Allah'ın öyle kıldığını, kendisinin isabetli olduğunu, onu, Allah'ın melik yaptığını vehmettirmek istiyordu, sonra bu görüş Ümeyye oğulları (Emevi) melikleri arasında yayıldı. Bkz. Kadı Abdulcebbar, el-Muğnî, 8.el-Mahluk, Kahire 1963, 4.

³² el-Maverdî, Ebu Ya'la el-Ferra, el-Cüveynî ve daha başkaları dönemlerindeki fiili duruma bakarak galebe ile emir olmayı, istila emirliğini caiz görmüşlerdir. Bkz. el-Maverdî, **el-Ahkâmü's-Sultaniyye**, Beyrut trz, 39-41; Ebu Ya'la, **el-Ahkâmü's-Sultaniyye**, tah. Muhammed Hamid el Fekî, Mısır 1966, 20-23; el-Cüveynî, Ebu'l-Meâlî Abdulmelik, **el-Gıyâsu'l-Ümem**, Camiatu Katar 1980, 71. Ebu Ya'la bu konuda İmam Ahmed b. Hanbel'den de rivayette bulunmaktadır. İstila emirliği konusunda daha geniş bilgi için bkz. Macit, Yüksel, **Ahkâmü's-Sultaniyye'lerde Devlet Başkanlığı Müessesesi** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1994), 128, 138-139.

³³ Kur'an'da eski zalim krallardan bahsedilirken melik tabiri kullanıldığı için (Bkz. Yusuf, 43, 50, 54, Kehf, 79) ve Hz. Muhammed, karşısında titreyip duran bir adama, "Kendine gel; ben, ne kralım, ne de cebbar" dediği için, Halife Ömer ve Ali'den de Kisra gibi davranmayı kinayan uyarıcı sözler nakledildiği için Müslümanlar, dönemlerinde çevre meliklerin ağır vergilerle halka nasıl zulmettiklerini ve ceberut davrandıklarını da görekel halife ile meliki ayırıyorlar, halifeyi adil, meliki zalim ve cebbar kabul ediyorlar. Onun için Muaviye kendisine Halife, Emirü'l-Müminin denmesini istediği halde bazıları yüzüne karşı sen meliksin diyor. Bkz. Yakubî, **Tarih**, Nşr. Daru Sadr, Beyrut trz, II, 217. Hilafetin; Kayserliğin ve Kisralığın karşıtı olarak görüldüğü hususunda geniş bilgi için bkz. Rayyıs, M.Ziyouddin, **İslamda Siyasi Düşünce Tarihi**, çev. İbrahim Sarmış, İstanbul 1995, 110-112.

³⁴ el-Maverdî imamet konusunda şöyle demektedir: "İmamet, dinin korunması ve dünya siyaseti için nübüvvetin yerine konulmuştur. Ümmet içinde bu işi yapacak kimse için imamet akdi icma ile sabittir. el-Esam onlardan ayrılrsa da." el-Maverdî, el-Ahkâmü's-Sultaniyye, 5. İbn Haldun da Mukaddime'de bu konuda Esam'ın görüşünü Maverdî gibi eksik vermektedir. Mutezile'den Ebu Bekr el-Esam şöyle demektedir: "İnsanlar birbirine zulmetmekten geri dursaydı devlet başkanına ihtiyaç duymazlardı." (Lev tekâffe'n-nâsu anî't-tezalumi lesteğnü anî'l-İmam.) el-Eş'arî, Makalat, 460. Cahız, İstihkaku'İmame/Vücübü'l-İmame kitabında devlet başkanının zorunlu olduğu görüşündedir. Kadı Abdulcebbar da, Ebu Ali el-Cübbâî ve Ebu Haşim'den, hadlerin/cezaların uygulaması için devlet başkanı gerekir görüşünü nakleder ve devlet başkanının zorunlu olduğunu savunur. Bkz. Kadı Abdulcebbar, el-Muğnî, 20.el-İmame, 41.

³⁵ İbn Haldun'un hilafet tanımı: "Hakikatte hilafet, dinin korunması ve dünyanın dinî siyasetle idare edilmesi için şeriat sahibine niyabet ve vekalettir." İbn Haldun, Mukaddime, I, 543. İbn Haldun'un hilafet tanımı yukarıda görüldüğü üzere Maverdî'nin imamet tanımı ile aşağı yukarı aynı. İmamet ve hilafet aynı manaya kullanılır. İbn Haldun geçtiği üzere dinî siyaset tabirini kullanmakla birlikte, Mukaddime'de (I, 541), devlet adamlarının aklî siyasetini de kabul eder, dinî siyaset ve aklî siyaset ayrımını yapar. Tek başına aklî siyaseti yeterli görmez, ancak naslar sınırlı olup, şartlar da değiştiği için git gide aklîleşme kaçınılmazdır.

³⁶ Buharî, Buyu', 3, Husumat, 6; İbn Mace, Nikâh, 59; Ahmed, I, 25, 59.

sı, yaptığı zina sebebiyledir. Bu nedenle o (Muaviye) günahkâr (facir) hükmünden çıkıp kâfir hükmüne girdi.³⁷

Hacr b. Adî'nin öldürülmesi,³⁸ Amr b. As'a Mısır haracının yedirilmesi, evladı Yezid'e biat, feyde kayırma, arzuya/hevaya göre vali seçimi, aracı ve yakınlık sebebiyle hadleri uygulamama, açık hükümleri ve meşhur şer'î kuralları ve sabit sünnetleri bilerek inkar cinsinden değildir (değil midir?)³⁹

7.Muaviye'nin Tekfiri ve Nâbite'nin Muaviye'yi Savunması

Sünnet, Kitap gibi meşhur ve zahir olduğu zaman, tekfiri gerektirmede Kitabı bilerek inkâr ile sünneti ret eşittir. Ancak onlardan biri diğerinden daha büyük ve ahirette ondan dolayı ceza daha şiddetlidir. Bu (Muaviye) ümmetin kâfirlerinden ilkidir. Sonra onun imam ve halife olduğunu iddia eden kimseler içinde kâfirler oldu, bu asrın insanının çoğu onu tekfir etmeyi terk etmek ile kâfir oldu.⁴⁰ Bu asrın Nâbite'si⁴¹ ve zamanımızın bidatçileri⁴²şöyle dediler: “Ona sövmeyin,

³⁷ Metinde fail/özne açık değil, ancak bu paragrafın evvelinden ve arkasından, sözü edilen kişinin Muaviye olduğu anlaşılıyor; o babası Ebu Süfyan'ın zinadan doğan çocuğunu kendine kardeş kabul ederek Peygamber'in hükmünden dışarı çıkıyor.

³⁸ Risale'yi tahkik edene göre Hacr b. Adî b. el-Edber el-Kindî, H.51'de Muaviye tarafından öldürülmüştür.

³⁹ Devam eden paragrafa bakılırsa buraya “değil midir” ifadesi daha uygun düşüyor, yazım hatası olabilir. Suyutî'nin Miftahu'l-Cenne fi'l-İhticac bi's-Sünne'de naklettiğine göre, Peygamber'in, “Altın ve gümüş kendi cinsleriyle satıldığında fazlalık riba/faiz olur” hükmü Muaviye'ye hatırlatıldığında, “ben beis görmüyorum” diyebilmiştir. Gerçi Muaviye'nin az da olsa vahiy kâtipliği yaptığı bilinir, sahabeden diye onu hazret (Hz.Muaviye) yapanlar da vardır, fakat ilk tarihçilerden İbn Habib, Muaviye ve babası Ebu Süfyan'ı müellefe-i kulup (kalpleri İslâm'a ısındırılmak için kendilerine zekât verilenler) içinde gösterir. Bkz. İbn Habib, Ebu Cafer Muhammed, **el-Muhabber**, Nşr.Daru'l-İfaki'l-Cedide, Beyrut trz, 473.

⁴⁰ el-Mesudî'ye göre (Bkz. Mürücü'z-Zeheb, III, 237-238) Cahız, Muviye'nin halife/ emirülmüminin olduğunu ispat eden kitap (yazı) yazmıştır. Bu çelişkidir. Cahız'a nispet edilen bazı risale ve kitaplar onun olmayabilir. Onun çevirdiğimiz bu Risale'si Mutezile'nin çoğunluğunun görüşüne yakın olduğu gibi, Cahız'ın el-Beyan ve't-Tebyin'deki görüşlerine de uygundur. Çeviriye yazdığımız Takdim kısmına bakılabilir.

⁴¹ Risale'yi tahkik edenin belirttiğine (s.125) göre Nâbite, meydana gelen yeni bir nesil demektir, Abbasî siyasetine ve Mutezile'nin görüşlerine karşı H.III/M.IX. Asırda ortaya çıkmış Mevali bir gruptur. Aslında kökleri daha eskiye gitmekle birlikte yıldızı o zaman parlamıştır. Nâbite, mezhepler tarihi içinde çok meşhur olmuş bir fırka değildir, hatta M.Watt, İslâm Düşüncesinin Teşekkülü Devri'nde (çev.E.R.Fığlalı, Ankara 1981, 337) şöyle demektedir: “Mutezile ve başkaları tarafından bir kısım veya bütün muhaddislerle verilen Haşviyye ve Nâbite gibi lakaplardan da öğrenilecek hiçbir şey yoktur.” Nâbite, Şam'da ortaya çıkıp Irak ve İran'a yayılmıştır. Nâbite'nin Muviye'ye sevgileri, Muviye'nin Şam valiliği yapmasından kalmış olabilir veya Abbasilerden hoşnutsuzlukları onları Emevi ailesine yöneltmiş olabilir. Nâbite etnik bir kimliğe de dayanabilir. Ignaz Goldziher onların Nebatiler gibi Suriye ve Mezopotamya halklarının kalanlarından olduğunu, Arapların ağzında aşığılama terimi olarak nabbatahu veya nabati dendiğini, bunların kabileye saygı duymayan ziraat ve sanat erbabı olduklarını nakleder. Bkz. Goldziher, İ., **Muslim Studies**, London 1967, I, 145.

⁴² Herkes kendinden olmayana bidatçı görüyor. Bilindiği üzere Ehl-i sünnet'e ait kitaplarda da Mutezile, Ehl-i bidat içinde sayılır.

çünkü onun sohbeti (sahabeliği) vardır, Muviye'ye sövme bidattir, kim ona buğzederse/kin bağlarsa sünnete muhalefet etmiş olur." Bunlar iddia etti ki sünneti bilerek inkâr eden kimseden beri olmayı terk sünnettendir!

8.Yezid'in İdareyi Zorla Alması ve Hüseyin'i Öldürmesi

Muaviye'den sonra oğlu Yezid, onun valileri ve yardım edenleri geldi, Mekke'ye saldırdı, Kâbe'yi taşlattı, Medine'yi mubah ilan etti. Hüseyin'in tabilerine dağılmalarını, yurtlarına ve haremlerine dönmelerini veya hissetmediği bir yere veya emrettiği bir makama gitmelerini emretti, bundan kaçınanları katletti, hükümlerini infaz etti. Sonra Hüseyin'i (as) karanlığın aydınlatıcıları, İslam'ın direkleri ehl-i beytinin ekserisi içinde katletti. Onu kendi eliyle öldürmesi ile düşmanlarına teslim etmesi ve kinini ancak onun kanını içerek soğutan kimseyi bu konuda serbest bırakması arasında fark yoktur. Hüseyin'in öldürülmesini küfür saymıyorsanız, Medine'nin mubah edilmesi, hürmetin çiğnenmesi bu konuda delil değilse, Kâbe'nin taşlanması, Beyt-i Haram'ın⁴³ ve Müslümanların kiblesinin yıkılması konusunda ne diyorsunuz? Eğer bunu istemediler, aksine sadece ona sığınan ve duvarı ile korunanı (öldürmeyi) kastettiler dersiniz, Kâbe'nin ve hariminin hakkı, orada bulunan kişi teslim oluncaya kadar muhasara edilmesi değil midir?⁴⁴ Kendisine yeryüzü engellenmiş adamın ayağını bastığı yerden başka nesi var?

9.Hüseyin ve Çocuklarına Yapılan Çirkin Muamele

Yezid'in şirk taşıyan, örnek getirmenin küfür olduğu şiiirlerden temsil getirdiğine dair rivayeti uydurma sayabilirsin, ama keskin kılıçla Hüseyin'in (as) ön

⁴³ Haram kelimesinde kutsallık ve kutsallıktan dolayı yasak anlamı vardır. Araplarda haram aylar gibi, onlarda savaş yasaktır; yukarıda geçtiği üzere Kâbe ve çevresinin haram olması gibi, oranın ağaçlarının kesilmesi yasaktır. Anadolu'da da bazı yörelerde ferdi amaçla mezarlıkların otunun biçilmesinden korkulur. Bu haram, biraz tabu'ya benzer. Haram kelimesi zamanla sakınılması gerektiği için zararlı ve pis şeyler için de kullanılmaya başlanmıştır. Geniş bilgi için bkz. Macit, Yüksel, "Yiyecek- İçeceklerde Haram-Helalliğin Kriteri ve Bu Konuda Arap Kültürünün Etkisi", *G.Ü. Çorum İlahiyat Dergisi*, 2002/2, s.265-266.

⁴⁴ İslam'dan önce de Araplara göre Kâbe ve çevresine giren insan oradan çıkıncaya kadar öldürülmez. Bazen ihlal edenler olsa da, prensipte bu böyledir. Ayette de geçtiği üzere "Oraya giren emindir" (vemen dehalehu kâne aminen, Âl-i İmran, 97). Hz. Peygamber, Mekke'nin fethi sırasında, "Kâbe'ye giren emindir" diye haber göndermiş, fakat oraya giren ve Kâbe'nin örtüsüne tutunan dört kişiyi öldürmüştür. Bkz. Ebu Ubeyd, *Kitabu'l-Emval*, Beyrut 1986,118. Kadı Abdulcebbar eş-Şer'iyyat'ta (s.33) gizli istisna doğru değildir der, fakat burada, dokunulmazlık emri olduğu halde, dört kişinin öldürülmesinde gizli istisna yapılmış gözüküyor. Bundan anlaşılıyor ki bu eminlik/dokunulmazlık kararı şartlara bağlı siyaseten verilmiş bir karardır.

dört dişi⁴⁵ arasına nasıl vurulur, Resulullah'ın kızları (torunları) başı ve göğsü açık şekilde çıplak ve azgın develer üzerine nasıl bindirilir!? Baliğ olmuş mu şüphesiyle Ali b. Hüseyin'in avret yeri nasıl açılır; onlara göre baliğ olmuş bulurlarsa öldürecekler, baliğ olmamışsa Müslümanların ordu komutanının müşriklerin çocuklarına yaptığı gibi onu taşıyacaklar.⁴⁶ Ubeydullah b. Ziyad'ın kardeşlerine ve özel adamlarına söylediği: "Bırakın beni, onu öldüreyim; o bu neslin geride kalanı, onunla bu nesli kesip bitireyim, onunla bu derdi öldüreyim, onunla bu maddeyi keseyim" sözüne ne dersin?

Bana söyleyin, onları öldürerek nefislerini tatmin ettikten ve onlar hakkında istediklerine ulaştıktan sonra bu kasvet ve bu kabalık neye delalet eder/neyi gösterir? Hile, kötü düşünce, kin, öfke, nifak, kesin saplantı ve çıkmış imana mı delalet eder, yoksa ihlâs, Peygamber ve ailesine sevgi, onu koruma, dış ve iç güzelliğe mi delalet eder?

Bu tavsif ettiğimiz şeyler fasıklık ve sapkınlığı aşmasa da -bu en aşağı derecesidir- fasık melundur, meluna lanetten men eden de melundur.⁴⁷

10.Nâbite'nin Zalim İdarecilere Kötü Söz Söylemeyi Bidat Görmesi

Asrımızın Nâbite'si ve zamanımızın bidatçisi kötü idarecilere sövmenin fitne, zulmedenlere lanetin bidat olduğunu iddia ettiler; onlar adaşı adaşla, dostu dostla, yakını yakın sebebiyle cezalandırsalar, dostlardan korksalar, düşmanlara güvenseler, aracılık ve arzu ile hükmetmeler, güç gösterebilirler, ümmeti aşağılasalar ve halkı ezse de. Onlar durumu idare etme ve takiye içinde değildi. Bu durum küfre vardı, dalaleti bilerek inkâra ulaştırdı. Bu onlara (zalimlere) sövmekten ve onlardan beri olmaktan geri duran kimseler için daha büyük bir dalalet oldu.

11.Yezid ve Nâbite'yi Tekfir

Nitekim küfre öldürme ile müstahak olan kimse, sünneti ret ve Kâbe'yi yıkma ile ona müstahak olan kimse gibi değildir. Bunun ile küfre müstahak olan kimse, Allah'ı yarattığına benzeten (teşbih eden) kimse gibi değildir. Teşbih ile

⁴⁵A.Harun'un neşrinde ilgili kelime seniyye şeklinde harekelenmiş, o bu manayı vermemizi destekledi, peltek se ile sünnetey şeklinde okunursa Hüseyin'in karın altına, kasıkları arasına, hayâlarına vurulmuş anlamı da çıkabilir.

⁴⁶Bu bilgiler için ayrıca bkz. el-Makrizî, en-Niza' ve't-Tehasum fima beyne Benî Ümeyye ve Benî Haşim, 27.

⁴⁷Kadı Abdulcebbar da benzer bir mantıkla, "Küfre rıza küfürdür" der. Kadı Abdulcebbar, **Şerhu'l-Usûli'l-Hamse**, tah.Abdulkerim Osman, Kahire 1988, 771.

küfre müstahak olan kimse ona zulüm (tecvir) ile müstahak olan kimse gibi değildir. Bu açıdan Nâbite, Yezid ve babasından, İbn Ziyad ve onun babasından daha kâfirdir. Yezid'in, İbn Ziba'râ'nın şu sözünü temsil getirdiği sabit olsaydı bile:

Bedir'deki büyüklerim görseydi, Hazrec'in mızrak darbesiyle parça parça olduğunu.

Büyüklenirler ve sevinçten parlarlardı, sonra derlerdi, ey Yezid üzülme.

Onların büyüklerinden önde gideni öldürdük ve onu Bedir'dekine saydık, tam oldu/denkleşti.⁴⁸

Nâbite'nin, Rabbine karşı zulmü (tecvir) ve O'nu yarattığına benzetmesi, bundan daha büyük ve korkunçtur.⁴⁹ Mümini kasten veya tevil ile öldüren kimsenin melun olduğu üzerinde birleşmelerine rağmen, katil ve zalim sultan veya asi emîr olduğu zaman, ona sövmeyi, onun azlını, nefyini ve onun ayıplanmasını helal görmediler. O sultan ve emîrlere, salihleri/iyileri korkutsalar, fakihleri öldürseler, fakiri aç bıraksalar, zayıfa zulmetseler, hadleri uygulamasalar, onları delseler, şarap içseler ve fücür işleseler de.

12. Abdülmelik b. Mervan'ın Kibleyi Değiştirmesi ve İdareyi Tenkit Edenleri Susturması

İnsanlar bir daha bozulduklar, Allah Teala'nın koruduğu kimseler hariç, Emevi meliklerine yağcılık yaptılar, onlara yaklaştılar, onlara ortak oldular.⁵⁰ Abdülmelik b. Mervan ve oğlu Velid, onların valisi Haccac ve mevlası Yezid b. Ebî Müslim kalktı Kâbe'yi yıkmak için hücum ettiler, Medine haremine savaş açtılar, Kâbe'yi yıktılar, hürmeti kaldırdılar, kibleyi Vâsıt'a çevirdiler⁵¹ ve Cuma

⁴⁸ A.Harun'un neşrinde (s.15) İbn Ziba'râ'nın böyle bir beytinin olmadığı, onu Yezid'in yaptığı/uydurduğu şeklinde not düşülmüştür.

⁴⁹ Bu kelime metinlerden birinde ektau (daha kesin), diğerinde efzau (daha korkunç, çirkin) yazılmıştır.

⁵⁰ Yağcılar ve işbirlikçiler her devirde vardır!

⁵¹ Metin, "Havvelû kiblete Vâsıt" şeklinde yazılmış, bu ilk bakışta, "Vasıt kiblesini çevirdiler" şeklinde tercüme edilmeye müsait, ancak nereye çevirmişler, diğer şehirlerin kiblesini niye çevirmemişler? Bu soruların cevabı yok. Metinde bir alt paragrafta genel olarak kiblenin değiştirilmesinden söz ediliyor. Abdullah İbn Zübeyr hilafetini ilan edip Mekke'ye hâkim olduğu için Abdülmelik kibleyi karargâh şehir olarak kurduğunu Vasıt'a çevirmiş olabilir. Bir ara Karmafilere de Mekke'yi basarak Hacer-i Esved'i Hicr'e kaçırmışlardır. Sonra geri

namazını günbatımına yakın bir vakte tehir ettiler. Adamın biri onlardan birine, “Allah’tan kork, namazı vaktinden tehir ettin” deyince onu hilesiz, açıktan öldürdü. Bu şekilde öldürmenin onun küfründen daha çirkin olduğu bilinir. Bazı salih kimseler bazı cebbarlara öğüt verdi ve onları akıbetleri (ahirette ceza) ile korkuttu, onlara insanlar içinde yeryüzünde fesattan nehyeden kimselerin kaldığını gösterdi, ancak Abdulmelik b. Mervan ve Haccac kalkıp bundan menetti, bundan dolayı ceza verdi, bu hususta adam öldürdü. Böylece, yaptıkları kötü işten sakındırılmaz oldular.⁵²

Kıblenin değiştirilmesini hata, Kâbe’nin yıkılmasını tevil sayabilirsiniz; her cihetle rivayet ettikleri üzere onların, kişinin ailesi içinde halife bırakması onun katında onlara elçi göndermesinden daha üstündür iddialarını yanlış ve yapay bulabilirsiniz; erkek Müslümanların ellerindeki dövme ve kadın Müslümanların ellerindeki nakışı, bazılarının hicretten sonra köylerine gönderilmesini, fakihlerin katlini, hidayet imamlarına sövmeyi ve Resulullah’ın soyuna hileyi küfür saymabilirsiniz, Cuma dahil üç vakit namazın birleştirilmesine ne dersin? Onlardan ilkinin güneş iki duvar boyu yükselinceye kadar kılmıyorlar. Bir Müslüman bu konuda konuşsa kılıçla vuruluyor, sopa onu yakalıyor, mızrak ona yapıyor.⁵³ Biri, “Allah’tan kork” dese, güç onu günahla tutuyor, sonra beynini dağıtmaktan

alınmıştır. Geniş bilgi için bkz. Ebu’l-Fida, Tarih, İstanbul 1286/1869, II, 58, 63-65, 77-79. Kabe ve kible konusunda siyasi bakış içeren başka örnekler de vardır. Bkz. Macit, Yüksel, İslam Hukuku, Malatya 2006, 96-98.

⁵² Bu tespit Cahız’dan sonra Ebu Hilal el-Askerî tarafından daha ayrıntılı olarak ortaya konmuştur: “Halifeler huzurunda konuşup-tartışmayı (kelam) ilk yasaklayan kişi Abdulmelik b. Mervan’dır; ondan önce insanlar halifeye gidip bir şeyler söylüyorlar, onun bazı yaptıklarına itiraz ediyorlardı. Buna en çok müsaade eden Osman, ondan sonra Muaviye idi, onun meclisinde davalışmalar ve tartışmalar olurdu, o yumuşaklıkla ve mülkünün bekası için buna tahammül ederdi. İdare Abdulmelik’e gelince insanlar için acem meliklerinin yönetimini aldı ve insanları huzurunda kelamdan ve meclisinde tartışmaktan menetti, bu konuda emrine uymayanlara cezadan bahsetti. O şöyle diyordu: Ben, müsted’af (zayıf-mazlum) halife-yani Osman değilim, müdahin (yağcı) halife-yani Muaviye ve me’fun (aklı ve görüşü zayıf) halife-yani Yezid de değilim.” Muahammed el-Mısırî, *min Kitabi’l-Evail li Ebî Hilal el-Askerî*, Dimeşk 1984, 252-253. Muaviye’nin siyaseti başka; valilerine, siz sert davranın bana gelsinler, ben yumuşak davranayım bana bağlansınlar demiştir. Her şey güç ve bilinç ile ayakta durur. Osmanlı hükümdarları, yanlarında din, felsefe ve bilim adamlarına “huzur dersleri” yaptırarak, onların görüşlerinden devlet yönetiminde yararlanmışlardır. Devlet başkanı da olsa, bir kişi her şeyi bilemez. Bize göre danışmanlarla istişarenin ötesinde, huzur derslerine her zaman ihtiyaç vardır. Serbest tartışmalar önemlidir.

⁵³ Herhalde Cahız’ın bu mecazî-edebi ifadeleri anlaşılıyor. Bunlar, “sopayla tanışma”, “soğuk demiri görme” değişimleriyle karşılaştırılabilir.

başkasına razı olmuyor ve onu ailesinin göreceği yerde asıyor!

Bir grubun Allah'a karşı inat, dini hafife alma, Müslümanları aşağılama, hakkı yerine getirenlere müptezel davranma tavrı içinde olduklarını sana gösterecek şeylerden biri, o insanların emirlerinin Cuma ve toplanma günleri minberleri üzerinde yeme ve şarap içmeleridir. Bunu Hasan İbn Velce, Osman'ın mevlası Tarîf, Haccac ve daha başkaları yaptı. Bu tamamen küfürdür. Ancak asrımızın Nâbite'sinin ve zamanımızın Rafizîlerinin küfrüne ulaşmadı, çünkü bunların küfrü onların küfründen farklıdır.

13.Kader Konusunda İnsanların İhtilafları

İnsanların kader konusunda ihtilafı şöyledir: Bir grup şöyle der: "Her şey kaza ve kader ileler."⁵⁴ Diğer bir grup şöyle der: "Günahlar hariç,⁵⁵ her şey kaza ve kader ileler." Şöyle diyen yoktur: "Allah, babalarına kızdığı için çocuklara azap eder."⁵⁶ Küfür ve iman insanda körlük ve görme gibi yaratılmıştır."⁵⁷

14. Allah'ın Görülüp Görülemeyeceği Meselesi

İnsanlardan bir grup, Allah görülür der, buna bir şey eklemeyiz, onun ile teşbih zannedilir diye korkarsa tecsim ve tasvirde sakınmak için şöyle der: "Keyfiyetsiz görülür." Ancak Nâbite, Allah'ın cismi ve sureti olduğunu söyledi. Bunu

⁵⁴ Bu Ehl-i sünnet'in görüşü. Bkz. el-Maturidî, Ebu Mansur Muhammed, **Kitabu't-Tevhid**, tah.Fethullah Halîf, Ofset basım, İstanbul 1979, 305-314.

⁵⁵ Mutezile'ye göre Allah günah işleri ve küfrü irade etmez ve yaratmaz. Bkz. el-Hayyat, Ebü'l-Huseyn, **Kitabu'l-İntisar**, Beyrut 1957, 65-66; el-Maturidî, **Kitabu't-Tevhid**, 307-310. Bize göre insanın elinde olmayan şeyler kaderidir.

⁵⁶ Cahız, böyle diyen yoktur diyor, ancak Müslümanları kastediyor. Yukarıda insanlar ihtilaf etti derken de öyle. Kur'an'da da insanlar dendiği zaman bazen Araplar, bazen Müslümanlar kastedilir. Yahudiler atalarının intikamını Tanrı'nın dünyada aldığına inanırlar. Tevrat'ın Tanrısı, Elohim, Yehova veya Rab, İsrail'in Tanrısıdır, onları seçmiştir, onları korur; yanlış yaparlarsa dünyada cezalandırır, intikam alır, babaların günahını, çocuklarında, dördüncü nesilden çıkarır, kıskançtır. Bkz. Tevrat, Çıkış, 20/4-6.

⁵⁷ Bu şekilde diyen olmayabilir, ama bu paralelde Cehm b. Safvan'ın Cebr görüşünü savunduğu Makalat ve Firak kitaplarında anlatılır, ona birçok görüş nispet edilir, Cebrîye mezhebinin kurucusu denir. Cebrîye mezhebinin Emevîlerin desteklediği söylenir. Ancak Cehm de bazı malî haksızlıkları tenkit ettiği için Emevîler tarafından öldürülmüştür. Diğer taraftan Mutezile gibi Cehm'e göre de güzellik ve çirkinliğin aklı olduğuna dair rivayetler var. Bu görüşte olan biri nasıl Cebrî olur? Bu konuda çelişkiler var. Bir siyaset var. Konunun tez olarak genişçe araştırılması yararlı olur.

Rafizîler⁵⁸ de söyledi, şöyle dedi: Allah'ın cismi var. Rafizîler, Allah için suret ve sınır (had) kabul etti ve Allah cisim ve suretsiz görülür diyen kimseyi tekfir etti.⁵⁹

15. Kur'an Mahlûk mu-Değil mi Tartışması

Sonra insanlardan birçoğu iddia etti ki, Allah'ın kelamı güzeldir, açıktır, hüccettir ve burhandır; Tevrat, Zebur'dan başka; Zebur, İncil'den başka; İncil, Kur'an'dan başkadır; Bakara ise, Âl-i İmran değildir. Allah, bu kelamını telif etti ve onu Resulünün doğruluğuna delil yaptı. Onda artmayı dileyeydi artırır, eksiltmeyi isteseydi eksiltirdi, onu değiştirmeyi dileyeydi değiştirirdi, onu neshetmeyi isteseydi neshederdi. Allah, kelamını azar azar indirdi, onu iyice açıkladı. Bu Allah'a aittir, başkası onu yapamaz. Şu kadar ki Allah, bununla birlikte, onların hepsini yaratmaz. Bu insanlar, halkın/yaratmanın bütün sıfatlarını/özelliklerini Allah'a verdiler, halk (yaratma) ismini vermediler!⁶⁰

İlginçtir, Araplara göre halk (yaratma) ancak bizatihi takdirdir, şöyle şöyle halk etti dedikleri zaman. Onun için, Allah şöyle buyurdu: "Allah, haliklerin en güzeli."⁶¹ O yine şöyle buyurdu: "İftira halk ediyorlar."⁶² "Çamurdan kuş şeklinde halk ettiği zaman."⁶³ Bunların takdiri: Onu yaptı, onu kıldı, onu takdir etti, onu indirdi, onu tafsil etti ve onu ihdas etti demektir. Onlar (insanlardan birçoğu), Allah'ın halkını (kelamını yaratmasını) caiz görmediler. O'nun halkının tevili takdirinin tevilinden çok değildir. O sözlerinin yerine, "Onu takdir etti, onu halk

⁵⁸ Rafizîler, genelde İmam Zeyd'in, Ali'den önceki üç halifeyi de kabul etmesi üzerine Zeyd'i terk eden Şii'ler olarak bilinir, ancak Rafizî tabiri pek çok grup için kullanılmıştır. İbn Teymiyye, Rafizîleri çok tenkit eder, sürekli cem ederek/birleştirerek üç vakit farz namaz kıldıkları için onları Yahudilere benzetir. Bkz. İbn Teymiyye, Takuyyüddin, *Kitabu Minhaci's-Sünneti'n-Nebeviyye*, Bulak 1321/1913, I, 8-9.

⁵⁹ Allah keyfiyetsiz görülür diyen Ehl-i sünnet, cisim olarak görülür diyen Nâbite ve Rafizîlerdir, Müşebbihe ve Mücessime de aynı görüştedir. Mutezile'ye göre Allah görülmez, fakat her nedense Cahız burada bu görüşlerini vermiyor. Şii-Rafizîlerin geçen görüşte olması tutarlı gözüküyor. Şia'nın bu konuda Mutezile'ye yakın olduğu bilinir. Ancak bu konuda da Rafizîler, diğer Şii'lerden ayrılmış olabilir veya bazı Rafizîler demek daha doğru olur. Rû'yetullah/Allah'ın görülmesi konusunda naslar muhtelifdir. Bu açıdan, tekfir siyasidir.

⁶⁰ Cahız, burada, Allah'ın kelamı, Kur'an mahlûk mu/yaratılmış mı, değil mi tartışmasını kapalı bir üslupla naklediyor. Özetle şöyle diyor: Allah'ın sözleri; Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'an ayrı kitaplar, ayrı dildeler, sureler farklı, Allah bunları farklı zamanlarda indirmiş, bunları O yapmış. Buna rağmen Allah bu sözlerini yaratmamış ve Kur'an mahlûk değildir nasıl denir?

⁶¹ Müminun, 23/14; Saffat, 37/125.

⁶² Ankebut, 29/17.

⁶³ Maide, 5/110

etmedi, onu halk etti, onu takdir etmedi" deseydiler mesele aleyhlerine sadece bir açıdan olurdu.⁶⁴

Hayret, Kur'an mahlûktur demeyen kişiler, onun mahlûk olduğunu da, mahlûk olmadığını da seleften işitmediğini iddia etmektedir!⁶⁵ Fakat onlara göre Allah'ın kelamı sesin boşluktan çıkması gibi, harflerin parça parça oluşu, dilin ve dudakların oynatılması şeklinde değildir.⁶⁶ Bu nitelik ve bu şekilde olmayan şey kelam değildir. Onlara göre biz de bu sıfat ve şekilde olmadığımız zaman bizimki de kelam değildir. Biz bu sıfattan başka durumda olup, kelamımızın yaratıcısı olmadığımız zaman, Allah'ın da kelamını yaratmamış olması gerekir.⁶⁷ Çünkü biz kelamımızın yaratıcısı değiliz. Ancak onlar bizim kelamımızla Allah'ın kelamı arasında bir fark görmedikleri için böyle hükmettiler, bunu dilleriyle ikrar etmeseler de. Onların kastettikleri mana budur.

16.Kâfir ve Zalimlerle İttifak Meselesi

Bu ümmetin günahları (measî), günah (ism) ve sapmadan (dalal) öteye

⁶⁴ Cahız, bu paragrafta kapalı, kesik kesik göndermelerde bulunuyor, insicamı bozuyor. Nitekim Risale'yi tahkik eden bir Arap olmasına rağmen, baskı hatası yoksa bu son cümleyi bölemeyip tamamen tırnak içine almış, o şekilde çevirsek şart cümlelerin cevabı kalmıyor. A.Harun'un neşrinde ise aynı cümle şöyle takdir edilmiştir: "Onu takdir etti, onu halk etmedi sözlerinin yerine, onu halk etti, onu takdir etmedi deseydiler mesele aleyhlerine sadece bir açıdan olurdu." Resailu'l-Cahız, II, Risale fi'n-Nâbite, 19.

⁶⁵ Cahız belki Risale'yi gönderdiği kişi olayı biliyor diye, burada yine kapalı göndermelerde bulunuyor. Onun göndermede bulunduğu kişilerden biri Ahmed İbn Hanbel'dir; İmam Ahmed ile Mutezile'den Kadı Ahmed İbn Ebî Duad arasında geçen üçüncü tartışmada benzer ifadeler var ve bu tartışma yine Cahız'dan nakledilmiştir. İlgili tartışma şöyledir:

İbn Ebî Duad: Allah Teala'nın Kur'an'ın Rabbi olduğunu söyler misin?

İbn Hanbel: Birinin onu dediğini işitseydim söylerdim.

İbn Ebî Duad: Onu muhalif kimseden, sorandan, hikâyeciden, şairden ve hadisten hiç duymadın mı?

İbn Hanbel, sustu, cevap vermedi.

Bu tartışmayı nakleden Zühdi Carullah, Cahız'ın şöyle dediğini de nakleder: "Üçüncü örnek, Ahmed b. Hanbel'in yalan söylediğini gösterir." Carullah, Zühdi Hasan, el-Mutezile, 6.Basım, Beyrut 1990, 183-184.

⁶⁶ Bu daha sonra Eş'arîlerin savunduğu görüştür, onlara göre "kelam-i nefsi" yaratılmamıştır. Buna Allah'ın zihnindeki mana denebilir. Ancak insan zihnindeki manalara kıyas edilirse manalar da peş peşe oluşmaktadır. Kur'an yaratılmamıştır veya yaratılmıştır tartışmasının hissi ve siyasî nedenleri vardır. Başlangıçta, Kur'an yaratılmamıştır diyenler genelde Araplardır, Kur'an'ın ezeliyeti ile Arapçanın üstünlüğünü savunuyorlar, Kur'an yaratılmıştır diyenler ise Mevalidir. Memun da Mutezile'nin Kur'an yaratılmıştır görüşünü alarak kendini desteklemeyen Arap alimleri sorguya çekmiştir. İşin bu arka planı hakkında daha geniş bilgi için bkz. Macit, **Mutezile'den Aforizmalar**, 76-77.

⁶⁷ Aslında insandan hareketle Allah hakkında konuşma Mutezile'nin bir yöntemi, ancak benzer yöntemi bu defa karşı taraf kullanıyor. Sonucu yanlış olsa da. Öncüller yanlış olunca, sonuç da yanlış olur.

gitmedi, ancak sana Benu Ümeyye, Benu Mervan, onların memurları ve onları tekfire yanaşmayan kimseler hakkında naklettiklerim hariç. Hatta Nabitler ortaya çıktı, bu avam da onlara tabi oldu, bu asra küfür hâkim oldu. Bu küfür teşbih ve cebr. Onların küfrü geçmişte amelleri fısk (büyük günah) olan kimselerin küfründen daha büyük oldu. Bunlar onların kâfirlerine müttetik (veli)⁶⁸ olmak ve onları tekfir etmemekle onlara ortak oldular. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur: “Sizden kim onları müttetik (veli) edinirse o da onlardandır.”⁶⁹

17. İyi İdarecileri Takdir

Umuyorum ki Allah, hakkı yerine getirenlere yardım ve rahmet etmiştir, zayıflıklarını kuvvetlendirmiş, azlıklarını çoğaltmıştır. Hatta bu zor asırda ve bozuk zamanda işlerimizin idarecileri “teşbih” hakkında bizden daha duyarlı, o konuda gerekeni bizden daha iyi bilen, ufkumuzu daha çok açan oldular. Onlar insanlara dostça davrandılar.⁷⁰

18. Şuûbiyye Hareketleri: Acem-Arap ve Mevali Üstünlük Mücadeleleri

Bir kısım insanlar bütün fasit manaları/bozuklukları topladılar. Son derece

⁶⁸ Daha önce Kadı Abdulcebbar'ın eş-Şer'iyat'ının çevirisinde de (Mutezile'de Hukuk Felsefesi, İstanbul 2003, 251) belirttiğimiz üzere: Veli kelimesi; dost, yakın, yetkili, müttetik anlamlarına gelir. Müslümanlar mezheplere ayrılınca saflarını belirlemek için bazılarını haklı bulduklarını ifade etmek üzere “veli” demişlerdir, buna karşı diğerlerinden “beri” olduklarını söylemişlerdir. Onun için bu iki kelime mezheplerle ilgili metinlerinde çok geçer. Daha geriye gidilirse, Araplar bir bağ sebebiyle; kölelikle, hilf ve vela akdi gibi antlaşma ile birbirinin velisi, akilesi (diyette yardımcı) ve müttetiki olurlardı, birbirlerinden sayılırlardı. Bkz. es-Serahsî, **eL-Mebsub**, Beyrut 1983, XXVII, 125). Bu anlamda veli kavramı hukukîdir. Kur'an'da geçen, “Ey iman edenler, Yahudi ve Hıristiyanları veli edinmeyin, onlar birbirlerinin velisidir, kim onları veli edinirse o da onlardandır. Allah zalim kavimleri hidayete erdirmez.” (Maide, 51.) ve “Ey iman edenler, sizden önce kendilerine Kitap verilenlerden ve kafirlerden dininizi oyun ve eğlence edinmek isteyenleri (alay edenleri) veli edinmeyin, inarıyorsanız Allah'tan korkun” (Maide, 57.) ayetlerindeki veli edinmeyin ifadesi, genelde dost edinmeyin şeklinde çevrilir, ancak tarihî olarak tefsir edildiği zaman onun hukukî içerikli ifade olduğu anlaşılır, onlarla vela akdi (ittifak) yapmayın demektir. Bunun sebebi şudur: İbn Kesir'in tespitine göre Bedir savaşından Müslümanlar güçlü çıkmasına rağmen bazı Müslümanlar, Yahudilerde güç var diyerek onlarla vela akdi yapmaya devam etmek istiyorlardı, Peygamber bunu yasakladı, bu ayetler bu bağlamda indi. Bkz. İbn Kesir, **Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim**, Kahire 1980, II, 67-69. Durum böyle olmakla birlikte, Hz. Muhammed başkan olarak akılcı siyaseti gereği, şartlara göre Yahudilerle ittifak kurup, ittifak yıkmıştır.

⁶⁹ Maide, 5/51.

⁷⁰ Demokrasi karşısında saltanat övülmez, ancak gerçekçi olunursa: Millet rahat ise rejim şirindir. Devlet bilincidir. Devlet millete hizmet içindir. Tren hızlı giderken hiç kimse atlamaz. Aralarında derin düşünenler için bir bağlantı vardır.

bidatçiliğe vardılar. Böylece nice dünyaları (âlemleri)⁷¹ helak eden asabiyete⁷² ve ifsat etmediği/bozmadığı din bırakmayan, dünyayı helak eden hamiyete yaklaştılar.⁷³ Bu Acemin Şuûbiyye⁷⁴ yoluyla vardığı şeydir ve Mevalinin Aceme ve Araba karşı övüncü ile ulaştığı şeydir. Mevaliden bir grup (nacime) doğdu ve onlardan Nâbite ortaya çıktı, bunlar iddia ediyorlar ki, mevla velası sebebiyle Arap olmuştur, Peygamber'in (sa) şu sözlerinden dolayı: "Bir kavmin mevlası onlardandır."⁷⁵ "Vela nesebin parçası gibi bir parçadır, satılmaz ve hibe edilmez."⁷⁶ Şöyle dedi (Cahız): Mülk (devlet-saltanat) ve nübüvvet onlarda olduğu zaman Acemin Arap'tan şerefli olduğunu bildik, o şeyler Araba geçince, Arap onlardan şerefli oldu.⁷⁷

⁷¹ A.Harun'un neşrinde (Resailü'l-Cahız, II, Risale fi'n-Nâbite, 20) ilgili kelime âlem şeklinde okunmuştur, ancak alim şeklinde de okunabilir, çünkü arkasından dünyayı helak eden hamiyetten açıkça söz ediliyor, nispeten tekrar oluyor. Bu takdirde mana şöyle olur: Nice alimleri helak eden asabiyete... yaklaştılar.

⁷² Asabiyet, bazı hadislerde de kötülendiği üzere, haklı olup olmamasına bakmadan kabile adamının, akrabanın tarafını tutma demektir, kapsamı genişletilerek ırkçılık anlamında da kullanılır. İbn Haldun Mukaddime'de asabiyet kelimesini olumlu anlamda kullanır, asabesi güçlü olanlar devlet kurar, asabe zayıflayınca devletleri dağılır der. Bu anlamda asabe kelimesinin çevirisinde zaman zaman tereddüt edilir, asabe aile tutkunluğu demektir.

⁷³ Abdülmelik b. Mervan Emevi idaresine muhalifleri güçle bastırды, Arapçayı resmi dil yaptı, ancak gayr-ı Arap unsurlar çok olduğundan onları eritemedi, daha sonra Ömer b. Abdulaziz dışında birliği adaletle ayakta tutan liderler de gelmedi, kendilerini ayrı hissedenler, iktidar mücadelesinde Abbas oğullarına destek verdi, idare Abbasilere geçti. Bu değişime "devlet" dendi. Devlet kurum olarak eski olsa da, teoride değişmez yapı kazansa da, sözlük itibarıyla el değiştiren şey demektir ve böyle bir tarihi arka planı vardır. Farklılıklar zenginliktir, ancak çok farklılık ayrılma isteğini getirir. Buna her türlü farklılık dahildir. Farklı muamele de ayrılma isteğini getirir. Geçmişte Şuûbiyye hareketlerinin özü budur. Abbasiler döneminde bu hareketlere mezhep ayrılıkları da katıldı, imparatorluk dağıldı. Aşağıda geleceği üzere, ayrılma isteğini destekleyen başka sebepler de vardır. Dış destekler, çevirinin konuları itibarıyla bahsimiz dışıdır.

⁷⁴ Şuûb, şa'b'ın çoğuludur, şa'b, oturmuş manasıyla, millet demektir, şuûbiyye ise milliyetçilik anlamına gelir. İslam tarihinde Şuûbiyye, Emevi-Arap ırkçılığına karşı, başını Acemlerin (Perslerin) çektiği bir milliyetçilik hareketidir. Daha çok etki-tepki meselesidir. Ancak Persler geçmişte imparatorluklar kurup Hicaz bölgesi dahil bazı Arapları haraca bağlamış ve İbn Haldun'un Mukaddime'de belirttiği üzere Arapları baldırı çıplak, talim ve düzen bilmez insanlar olarak gördüklerinden, halife Ömer zamanında İran'ın Araplarca alınmasını, Arap hakimiyeti altına girmelerini hazmedememişlerdir. Ondandır dolayı da Arap ve Fars mücadelesi sürmüştür. Daha sonra Abbasiler döneminde Araplar içine asker olarak giren Türkler de Araplarla mücadeleye girmiştir, Selçuklular döneminde ise Abbasi halifelerini değiştirecek konuma yükselmişlerdir; bu hususta Ebu'l-Fida Tarih'inde geniş bilgi var. Şuûbiyye konusunda geniş bilgi için bkz. Goldzher, Muslim Studies, I, 148-198.

⁷⁵ Buharî, Menakib, 14, Feraiz, 24; Tirmizî, Zekat, 25; Darimî, Siyer, 82; Ahmed b. Hanbel, III, 448.

⁷⁶ Darimî, Feraiz, 53.

⁷⁷ Bilindiği üzere Kur'an'da her kavme bir peygamber gönderildiğine işaret edilir, ancak onda sayılan peygamberler Yahudi ve Arapların bildikleri peygamberlerdir. el-Makdisî (ö.355/966), el-Bed'ü ve't-Tarih (Paris 1907, IV, 21-22) kitabında "Türklerin Şeriatları" (Şerâiu't-Türk) bahsinde onların Kitaplarının olduğunu, bazılarında

Onlar şöyle dediler: Biz Mevali topluluğu Acemde kıdemimizle Arap'tan şerefliyiz. Arap içindeki yeni durumumuz Acemden şereflidir. Yeni Acem için olan şeref eski Acem için yoktur. Yeni Arap için olan şeref eski Arap için yoktur.⁷⁸ İki özellik bizde birden var, bizde özellik çok. İki özellik sahibi, bir özellik sahibinden üstündür.

Allah, mevla'yı (azatlı köle) Acem iken daha sonra velası sebebiyle Arap yapmıştır. Kureyş'in Arap'tan yeminli müttefikini (halîf), yeminli katılımı (hîlf) sebebiyle Kureyş'ten yaptığı gibi.⁷⁹ Allah, İsmail'i (as) de Acem⁸⁰ iken Arap yaptı. Peygamber'in (sa): "İsmail, Arap idi/oldu" demeseydi, bize göre o ancak Acem olurdu,⁸¹ çünkü Arap, Acem olmadığı gibi, Acem de Arap olmaz. Ancak Peygamber'in sözünden anladık ki İsmail'i Arap değil iken daha sonra Allah Arap yaptı. Geçtiği üzere Peygamber'in, "Bir kavmin mevlası onlardandır" sözü ile "Velâ et parçası gibidir/yakındır" sözünün hükmü de böyledir.

"Tibetiyye", bazılarında "Suğdiyye" kitabının olduğunu iddia ettiklerini kaydeder. Onun tespitine göre, esirleri öldürmek Türklerin adetlerinden değildir, savaşta üstün geldiklerinde yaralı esiri tedavi eder, evine ve ailesine götürürler. Bu ilginç bir tespit. Demek, Çanakkale savaşında (1915) Türk Askerinin ve hasta bakıcılarının düşman askerlerinin yaralarını sarması kadim bir seciyenin tezahürüdür.

⁷⁸ Bu noktada metinler arasında farklılıklar var, bu hususa A.Harun'un neşrinde işaret edilmiş ve el-Attar'ın, aslından farklı yazdığı belirtilmiştir. Bize göre hem onlarda hem çeviride esas aldığımız metinde çelişkiler var, yazma nüshada da yanlışlık olabilir. Bütün bu çelişkilerin giderilmesi için siyak ve sibakına uygun olarak bu paragrafı mantıkî sıraya biz koyduk. İşin esası şu: Mevalinin bir kısmı eskiden Acem (Fars), sonra Müslüman oluyorlar, eski Acemliği ile Araplara, Müslüman olmakla, Müslüman olmayan Acemlere karşı övünüyorlar. Her kavimde, her grupta kendilerini diğerlerinden üstün görmeler vardır. Gerçeği tarih ve realite belirler. Kur'an'a göre, Allah katında üstünlük takva ileldir. Hucurat, 49/13.

⁷⁹ Benu Bekr (Bekr oğulları), Hz.Muhammed'in dedesi Abdulmüttalib'in halifleri idiler; halifleri olmaları için Kureyş'in uhdesine girdiler. Bu sebeple Kureyş'ten sayılırlar, Kureyş ise onların mevlaları sayılır, onlara akile olur, onlar da Kureyş'e akile olur. Bkz. es-Serahsî, el-Mebcut, XXVII, 125.

⁸⁰ Burada Acem'den kasıt Fars değil, Arap olmayanlardır. Bazı Araplar soylarının İsmail'den geldiğini iddia etseler de, Hz.Muhammed'in soyunda olduğu gibi silsile Maad b. Adnan'a kadar gitmektedir, ondan sonrası ihtilaflıdır, İsmail ile bağlantı kopuktur. Bkz. el-Bîrunî, Ebu Reyhan Muhammed b. Ahmed, el-Asâru'l-Bakiye an Kuruni'l-Hâliye, Leipzig 1923, 38-39; el-Makrizî, en-Niza' ve't-Tehasum fîma beyne Benî Ümeyye ve Benî Haşim, 113. İşin esası: Bazı fertlerde olduğu gibi, bazı kabile ve kavimlerde de soyunu önemli birine dayandırma psikolojisi vardır. Burada da durum aynıdır. Tarihi rivayetlerin çoğu İsmail'in Mekke'ye gelen Arap kabilesi Cürhümler'den bir kıza evlendiğini ve çocuklarının onların içinde Araplaştığını gösterir. Bunlara Arab-ı Musta'rabe ve Arab-ı Tâbia denir. Diğer taraftan, İsmail ve babasının adı İbrahim dahi gayrı munsarıftır, kalıba uymaz; Arapçaya yabancı dilden geçmiştir.

⁸¹ Levla kavlu'n-Nebiy: "İnne İsmail kane Arabiyyen" ma kane indena illa A'cemiyen. İrfan Aycan daha önce bahsi geçen çevirisinde (s.307) bu cümleyi, "Peygamber'in şu sözü, 'Şüphesiz İsmail Arap idi' olmasaydı, biz de Acemden başka bir ırk olmayacaktık" şeklinde çevirmiş. Konunun başkasının Acem olup olmamasıyla ne alakası var? Bunu tahfif için söyleyiyorum.

Şöyle dediler: “Allah, İbrahim’i (as), doğan kimse için baba kıldığı gibi, doğmamış kimse için de baba kılmıştır. Peygamber’in (sa) hanımlarını müminlerin ve onlardan henüz hiçbiri doğmamışların anneleri yaptı. Keza komşuyu doğmamış kimsenin babası yaptı.” Bu tip şeyler çok, ilgili yerde verdik.

Karşılıklı övünmek kadar bozgunculuğa daha çok götüren ve şerre daha çok çeken bir şey yoktur. Bunu ancak çok övünen/böbürlenen kimse yapar.

Senin azat etmenle şerefli olduğunu söylediği halde, senden daha şerefli olduğunu iddia eden bir kölen olması kadar kızdırıcı ne olabilir?⁸²

Allah senin ömrünü uzun etsin, Kahtan’ın övünmesi, Adnan’ın üstün tutulması, Mevalinin üstünlük ve noksanlıkta yerine gönderilmesi ve Allah’ın onlar için Arap’la birlikte kıldığı şerefin bilinmesi konusunda kitaplar yazmışım. Onlar arasında adil olmayı, onların iyiliği için çağırıcı ve onların aleyhine ve lehine olan şeylerde uyarıcı olmayı umuyorum.⁸³

19.Risale’nin Takdimi

Birinci bölümü sana göndermeyi istemiştım, sonra iznin, isteğin ve arzun üzere olmasını düşündüm/uygun gördüm,⁸⁴ inşallah uygun görürsün. Güven Allah’tandır.

Risale burada sona erdi.

⁸² Cahız açıkça söylemiyor ama bu ifadesinden onun Mevaliden olduğu anlaşılıyor; Risale’yi sunduğu Kadı Ebu’l-Velid Muhammed b. Ebî Duad’ın Arap olması da bu durumu destekliyor, çünkü onu kızdırmak istemiyor. Gerçi Cahız’ın Arap olduğunu iddia edenler vardır, fakat Cahız vela/azatlı köle olma yoluyla Araplardan sayılır. Nitekim Mutezile Tabakat’ını yazan İbnu’l-Murtaza, Cahız’ın Arap Kinane kabilesinin mevlası olduğunu belirtmektedir. Bkz. İbnu’l-Murtaza, Ahmed b. Yahya, **Tabakatu’l-Mutezile**, tah. Ali Sami en-Neşşar, İskenderiye 1972, 73.

⁸³ Görüldüğü üzere Cahız, pek çok grup hakkında kitap yazmış ve aralarında adil olmayı umuyor. Gerçi Kuzey-Hicaz Arapları olan Adnanîleri, Güney Arapları olan Kahtanîlere üstün tutuyor ama bu üstünlük Hz. Peygamber’in soyunun Adnan’dan gelmesi sebebiyledir. Nitekim Cahız, Peygamber’in Araplardan gelmesi nedeniyle bunu, Araplarla birlikte olan Mevali için de bir şeref sayıyor.

⁸⁴ Bu cümle yazılışı itibarıyla böyle, ancak “Birinci bölümü sana göndermeyi istedim, sonrasının iznin, isteğin ve arzun üzere olmasını düşündüm” şeklinde olması daha anlamlı olur, çünkü uygun görmesini bekliyor, ikinci bölümü kastetmiyorsa, birinci bölümden niye bahsediyor? Cahız, birinci bölümü izin alıp öyle gönderdi ise cümle doğru olur. Daha önce de belirtildiği üzere Risale, Ebu’l-Velid Muhammed’e gönderilmiştir, ancak Cahız’ın hitap tarzından, Risale’nin ona kadı iken gönderildiği anlaşılıyor. Risale’nin ikinci bölümüne biz rastlamadık. Ancak Cahız’ın Abbasiler hakkında da üç sayfalık risalesi (Risale fî Benî Abbas) var.